

OKTÓBER HATODIKA ÉS AZ ARADI VÉRTANÚK EMLÉKEZETE A DUALIZMUS KORÁNAK SAJTÓJÁBAN

BEA CSABA *

(Kivonat)

Jelen tanulmány célja október hatodika, az az aradi vértanúk emlékének vizsgálata a dualizmus korának egyes, sajtótermékeiben. Az aradiakat egységes entitásként kezeli, mint ahogy azt a korabeli sajtó és kollektív emlékezet is tette. Az országnak békés, dinamikus fejlődést biztosító korszak ezen speciális szegletét vizsgáljuk.

Október hatodika kultusza összefüggésben állt a lapok orientációjával. Leginkább a Kossuth Ferenchez, a „nagy Kossuth” fiához köthető Független Magyarország ápolta emlékét. Ez a királlyal szembeni, egyedülállóan markáns kritikáig, szarkasztikus ábrázolásig terjedt. Október hatodika és Ferenc József szembeállítását itt volt a legmarkánsabb. A többi orgánumban általában a lojális hódolat jegyében össze kívánta egyeztetni a királykultust az aradi tizenhárom emlékével, ami egy ambivalens attitűdöt, eszmei tudathasadást eredményezett.

A Katolikus Néppárt szócsöveként funkcionáló Alkotmány igyekezett megosztani az olvasó figyelmét és nem prioritizálta a gyásznapot. A lojalitás miatt a megemlékezéseket aluldimenzionálta. A semleges, mérsékelt, irodalmi dominanciájú Vasárnapi Ujság kevesebbszer foglalkozott a témával, így itt október hatodika jelentősége kisebb. A lap mérsékelt, konfliktuskerülő, biztonságosra állított pályán mozgott, kerülni igyekezett olyan tárgyakat, amelyek az uralkodót kellemetlen helyzetbe hozhatták volna. Lokális példaként a katolikus Eger és a liberális Egri Ujság szintén saját orientációja mentén interpretálta az ünnepet.

Kulcsszavak: emlékeztörténet, királykultusz, aradi vértanúk, 1848-49, Kossuth, Ferenc József

A tanulmány vázlatja

Október hatodika és az aradi vértanúk emlékezte a dualizmus korának sajtójában
Célok, perspektíva
A vizsgált lapok
Október hatodika és a Vasárnapi Ujság
Október hatodika és a Független Magyarország
Október hatodika és az Alkotmány
Tudathasadás: a király és a vértanúk
Október hatodika és az egri sajtó
Összegzés

*

Bevezetés

Jelen tanulmány célja október hatodika, azon belül pedig az aradi vértanúk emlékének vizsgálata a dualizmus korának egyes, országos sajtótermékeiben. Nem tér ki külön a Pesten kivégzett Batthyány Lajos emlékezetére (ez egy külön tanulmányt érdemelne), hanem az aradi vértanúkkal kapcsolatos sajtótermékek interpretációjára fókuszál. Az aradiakat egységes entitásként kezeli, mint ahogy azt legtöbbször a korabeli sajtó és kollektív emlékezet is tette. A megemlékezések során a mártírokat egy egységként, a nemzet iránt elkötelezett és érte hősi halált halt erkölcsi példaképek tizenhármaként mutatták be.

---

*A szerző: *Bea Csaba* (Vác, 1978) – Az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Modernkori Magyarország Programjának doktorandusz hallgatója, szakterülete az emlékeztörténet.

Az emlékeztörténet ugyan az utóbbi időben kezd fontosabbá válni a történetírás számára, ugyanakkor jelentőségének méltó helyet még nem foglalta el. Ezért is fontos, hogy az egyébként a huszadik századdal szemben gyakran „mostohagyermekként” kezelt 19. század, azon belül is az országnak sok szempontból stabil, békés, dinamikus fejlődést biztosító, több évtizedes, az osztrák-magyar kiegyezéssel kezdődő korszak eme szegletét is vizsgáljuk.

A tanulmány (a teljesség utópisztikusnak mondható igénye nélkül) egyes lapokra, főképp országos jelentőségűekre koncentrálna igyekszik bemutatni az emlékeztörténet egymáshoz olykor hasonló, máskor eltérő szegmenseit a dualizmus korabeli Magyarországon.

A vizsgált lapok

A Vasárnapi Ujság (1854-1921) példátlan sikert ért el, hiszen ezt tekintik az első, hosszú ideig rentábilis, népszerű, országos jelentőségű, a dualizmus korának kezdetén és végén is elismert hetilapnak.¹ Az időtállóságot, az állandóságot hirdette, hogy az orgánium törekedett a fejlődésével is változatlan maradni. Nagyobb változás például a Vasárnapi Ujság esetében csupán 1876-ban, 22 évvel az alapítás után történt, mindazonáltal a régi motívumok akkor is nagyrészt megmaradtak.²

Világnézetileg a Vasárnapi Ujság deklaráltan és de facto ugyancsak semleges, illetve mérsékelt volt. Célokként fogalmazódott meg az ismeretterjesztés és a szórakoztatás, azon belül például különösképpen az irodalmi szórakoztatás és ismeretterjesztés. Ez bizonyos időszakokban az alcímekben is jelentkezett.

A Vasárnapi Ujság a „nemzeti kultúráért felelős középosztály orgánuma” lett.³ Miként Lipták Dorottya fogalmaz: „A Vasárnapi Ujság cikkeinek tartalma, eszmei mondanivalója és nem utolsósorban jónak mondható, elérhető ára arra vall, hogy munkatársai többnyire a középosztálynak szánják a lapot. Ide tartozik a vidéki latiner értelmiség, papok, tanítók serege, hivatalnokok, jegyzők, írnokok, postai tisztviselők, a nemesség polgárosodó középső és alsó rétege, szép számban kereskedők, vendéglősök, de mesterembereket és földműveseket is találunk köztük.”⁴ A Vasárnapi Ujság gyakran használta öndefinícióként a „néplap” elnevezést, amin Lipták Dorottya szerint nemzetit kell érteni. „A nép fogalmának szociálisan elválasztó értelmezése helyébe... a nemzeti összetartozást sugalló politikai kategória használata lép.”⁵

Az Eger (1863-1893, 1910-1914) című „Politikai s vegyes tartalmú hetilap” szempontjából fontosak az alábbi tényezők. Eger egyházi székhely, püspöki és egyházi befolyás a sajtóra jelentős (erre jó példa, hogy az Eger első szerkesztője Vida József Egri Érseki Lyceum jogakadémiai tanára; a nyomda is az érseki lyceumé), a lap politikai hetilap, stabil anyagi háttérrel rendelkezett és hosszú ideig fennállt. Fontosnak tartotta a közösségi elköteleződést, a katolikus és a nemzeti érdekek képviselését. Aggasztotta a lap szerkesztőségét a baloldali radikalizmus és a vélt társadalmi felfordulás veszélye.⁶ A lap vegyes tartalmúként indult és idővel váltott át öndefinícióját tekintve is politikai tartalmúvá. Az Eger regionális szerepre törekedett, Gyöngyösön és Miskolcon is gyűjtött magának előfizetőket.⁷ Az Eger szerkesztője a kezdetekben Vida József (1833-1876) volt. Ő 1856-tól 1862-ig a Jókai Mór által fémjelzett Vasárnapi Ujságban megjelent verseivel vált ismertté. Pákh Albert szerkesztő újdonságok és egyéb apróságok írására kérte fel. „Kacsaközi” álnéven publikált általában. 1862-ben az egri érseki jogakadémiára kapott meghívást. Ez jelezheti azt, hogy Egernek volt vonzereje akár a dinamikusan fejlődő fővárossal szemben is, vagy azt, hogy Vidának Egerben voltak kapcsolatai ahhoz, hogy jó állást szerezzen magának. Innentől felesége haláláig Egerben élt és dolgozott. Az Eger című lapot 1863. július 2-tól 1871. augusztusáig szerkesztette. Ezután – magánéleti okokból – visszavonult.⁸ Az Eger katolikus-egyházi tengelyen helyezkedett el. Az Egerre hatással volt Wilhelm Emanuel von Ketteler mainzi püspök eszmeisége, így a lap szerkesztősége a keresztényszociális gondolat, illetve a liberális katolicizmus felé is nyitott volt valamelyest.

Az Egri Ujság ezzel szemben konzekvensen liberális lap volt. Emlékeztörténeti írásaival kapcsolatban

¹ Révész Emese: Kép, sajtó, történelem Illusztrált sajtó Magyarországon p.106-108. Argumentum – OSZK, Bp. 2015.

² Lipták Dorottya: Újságok és újságolvasók Ferenc József korában (Bécs- Budapest- Prága) p.69. L'Harmattan, Bp. 2002.

³ Révész, 2015, p.108.

⁴ Lipták, 2002, p. 70.

⁵ uott: p.70.

⁶ Klestenitz Tibor: Az Egri Főegyházmege katolikus sajtója a dualizmus korában. p.140. In: Fejezetek az ezer éves Egri Egyházmegye történetéből. Egri Érseki Vagyonkezelő Központ, Eger, 2018., pp. 139-152.

⁷ uott., p.139.

⁸ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái XIV. köt. 1914. reprint:

Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, Veszprém, 1981. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>

kiemelendő Kovacsokovszky János pedagógusszemélye. A város társadalmi életében aktívan részt vett. 1893-ban az Eger és Vidéke főmunkatársa, majd az Egri Ujság szerkesztője 1894-től.⁹ Ő volt a Hevesmegyei Altalános Tanítótestület egri járáskörének elnöke és mint ilyen aktívan közreműködött a megemlékezésekben.¹⁰ A lap felelős szerkesztője dr. Schvarcz/Setét Sándor volt, azonban gyakran a tényleges munkát helyettesei: Kolacsokovszky János és Kanitz Jenő végezték.¹¹ Az Egri Ujság az egyházpolitikai reformok idején is egyértelműen a liberális oldal mellett állt ki. A konzervatív katolikus oldalt keményen kritizálta. Ezzel szemben az Eger kiállt az egyházpolitikai törvények elleni harc, a katolikus klérus jogai, privilégiumai mellett.

I. évfolyam.	I. Mutatószám.	pest. december 25. 1880.
<p>ELŐFIZETÉSI ÁRAK <i>helyben káshoz hozzá:</i> egy évre . . . . . 12 fr. három . . . . . 6 - öt évre . . . . . 5 - egy hónap . . . . . 1 -</p> <p><i>postára postán szállítva:</i> egy évre . . . . . 14 fr. — kr. három . . . . . 2 - öt évre . . . . . 5 - 50 - egy hónap . . . . . 1 - 30 -</p> <p>Egyes szám ára: <i>helyben 3 kr. vidéken 4 kr.</i></p>	<h1>ALKOTMÁNY.</h1> <p>Politikai és közgazdasági napilap.</p>	<p>Szerkesztőség és <i>Kiadóhivatal:</i> Ócsa-utca 15.</p> <p>Hirdetések a kiadónálban és másuttal ügynökségben vételnek fel.</p> <p>Egyes szám ára: <i>helyben 3 kr. vidéken 4 kr.</i></p>

Fejléc az első megjelenéskor (Alkotmány, 1880)

Az Alkotmány konzervatív katolikus napilap, a Katolikus Néppárt lapja. Középpontjában a politikai harcok álltak. A kapitalizmus és liberalizmus ellen lépett fel és az 1867-es rendszert támogatta.¹² Az Alkotmány a Néppárttal összhangban állam és egyház szétválasztása ellen küzdött, valamint a nemzet szűkítő interpretációját alkalmazta akkor, amikor a jó magyart kereszténynek határozta meg és antiszemita éllel indulatosan kikelt a liberalizmus ellen.¹³ Az Alkotmány válaszreakció volt az egyházpolitikai küzdelmekre. Fő jellemzője a politikai katolicizmus, mely a katolikus értékekre alapozva kísérelt meg egy szélesebb társadalmi bázissal rendelkező néppártot létrehozni. A politikailag is megnyilvánuló, markáns katolicizmust támogatta a lap.

Az Alkotmány emellett annak az igénynek a kielégítését volt hivatott elérni, amely űrt a korábban a Magyar Állam igyekezett (nem sok sikerrel) betölteni egy modern, katolikus, minőségi, mérvadó napilap formájában. A Magyar Államot sok korabeli kritika érte azért, mert unalmasnak találták, illetve hírei nem voltak eléggé aktuálisak.¹⁴

Az Alkotmányt 1896-ban hozta létre Molnár János apát, konzervatív képviselő. A Zichy Nándor (1829-1911), valamint Esterházy Miklós Móríc (1855-1925) grófok által irányított Katolikus Néppárt lapjának tekintették. A Néppárt mindvégig rétegpárt maradt és ebből a szerepkörből nem tudott kitörni.¹⁵ Zichy gróf maga is részt vett az alapításban és a lap támogatásában, akárcsak Esterházy Miklós Móríc. Különösen Zichy, aki elsősorban a Katolikus Néppárt alapító elnökeként volt ismert, gyakran maga is írt vezércikkeket a lapba. Ezen írások a lap irányvonalát döntően meghatározták, mint például az 1898. januári évköszöntő „*Lumen de coelo*” című, XIII. Leót követendő példaként állító iránymutatás.¹⁶ Zichy és Esterházy személye garancia volt az uralkodó, valamint a pápaság iránti lojalitásra. Mindketten a hazai laikus katolikus elit

⁹<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/k-8D2C5/kolacsokovszky-janos-90CB6/>

¹⁰ Egri Ujság, 1. évf. 25.sz. 1894. 04.17.

¹¹ Egri Ujság, 1. évf. 37.sz. 1894. 05.29.

¹² Eger, 33. évf. 6. sz. 1910. 07. 20. „*kilencz millió magyar katolikusnak nincs egyetlen igazán helytálló napilapja. Mert az Alkotmány, hiába, nem az. A néppártnak pártpolitikai lapja az Alkotmány.*”

¹³ Gerő András: Képzelt történelem – Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX-XX. századi történetéből ELTE Eötvös Kiadó-PolgArt Kiadó, Bp. 2004. p.276.

¹⁴ Dersi Tamás: A századvég katolikus sajtója Akadémiai Kiadó, Bp. 1973. pp.25-35. kétséges persze, hogy ezen űrt az Alkotmány be tudta-e tölteni, hiszen kezdettől fogva anyagi nehézségekkel is küszködött.

¹⁵ Klestenitz Tibor István: Modern katolicizmus? Vallási megújulás és politikai törekvések a dualizmus korában. P.270. In: Modernizáció és nemzetállam-építés. Kronosz Kiadó, Pécs, 2018. pp. 263-281.

¹⁶ XIII. Leó politikájának követésére buzdító írása. „*Nem XIII. Leó dicsőítésére szántuk e sorokat. Nem látja ő ezeket. De igenis az ő szellemében saját magunknak szánjuk azokat, hogy az ő szava elménkig és szívünkig hasson; hogy vele lelkesülve küzdjünk, reméljünk és szenvedjünk Krisztusért és az ő egyházáért.*” Alkotmány, 3. évf. 1.sz. 1898. 01. 01.

prominens tagjai voltak.¹⁷Elsősorban Zichy neve reprezentálta a katolikus Néppártot és az Alkotmányt.

Buzinkay Géza így fogalmaz a folyamatosan hatezer körüli példányszámban megjelenő Alkotmány céljaival kapcsolatban: „A lap ugyan a XIX. század végén megújuló nyugat-európai katolikus mozgalmak példáját kívánta követni, mégis célként negatív elveket hirdetett meg: a liberális eszmék és a már életbe lépett egyházipolitikai törvények elleni küzdelmet.”¹⁸A lap tehát értelmezhető több perspektívából, így a valamivel (egyházipolitikai reformok, liberalizmus, modernizmus, radikalizmus) szembeni, illetve valami melletti (katolicizmus, állam és egyház összefonódása, konzervativizmus) kiállás mentén is.

A Független Magyarország (1902-1919) nevével összhangban függetlenségi, Kossuth Ferenc által támogatott lap, aki főmunkatársként dolgozott ott. Kossuth Lajos fia előzőleg a függetlenségi Egyetértés című lapnál dolgozott Eötvös Károly mellett, de az tönkrement, mivel a tulajdonos, Csávolszky Lajos túlzott terjeszkedésbe kezdett és túlvállalta magát.¹⁹A Független Magyarország tehát szorosan Kossuth Ferenc, „a turini remete”, a „magyarok Mózese” egyik fiához volt köthető.

A Független Magyarország első száma

A politikai lap a becsült példányszámok tekintetében, valamint a fővárost postán és csomagban elhagyó példányszámokat nézve is elmaradt az Alkotmányhoz képest. A Független Magyarország hátránya bizonyos paraméterek tekintetében többszörös.²⁰ Ugyanakkor más adatok szerint az átlagoshoz közelítő, vagy azt meghaladó értéke volt a lapnak.

A Független Magyarország a hagyományos felosztás szerint pártsajtónak tekinthető, akárcsak (más előjellel) az Alkotmány. Mindazonáltal nem szabad megfeledkezni arról, hogy egy párthoz kötődő orgánium esetében sem hanyagolható el a gazdaságosság és az üzleti elv. Függetlenségi sajtó is lehet üzleties szellemű. Pontos, általánosan elfogadott terminusa ugyanakkor nem létezik az üzleties szellemű sajtónak és sokan másképpen használják a hasonló kifejezéseket.²¹

A Kossuth Ferencel összhangban működő Dienes Márton²² felelős szerkesztő megfogalmazásában olvashatjuk a lap elvi hitvallását.²³ „Lapunk Magyarország teljes állami függetlenségének igaz ügyét

¹⁷Zichy Nándor gróf Főrendiházi tag. 1889-től a Szent István Társulat elnöke. Kitüntetései, címei (Esterházyhoz hasonlóan) bizonyítják az uralkodó körével való jó kapcsolatokat. Valóságos belső titkos tanácsos, császári és királyi kamarás, tárnokmester. 1892-ben az Aranygyapjas-rend lovagja. <https://barankovics.hu/keresztendemokracia-adatbazis/ki-kicsoda/grof-zichy-nandor>

¹⁸Buzinkay Géza: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig WoltersKluwer Kft., Bp. 2017, p.294. Mindazonáltal Klestenitz Tibor rámutat arra, hogy a nyugat-európai katolicizmus általában véve plurálisabb volt ugyan, de az erőteljes antiliberalizmus ott is jellemző, inkább módszereiben tekinthető „modernebbnek”, mint a magyar.

¹⁹Buzinkay Géza: Kis magyar sajtótörténet Bp. 1993. <https://mek.oszk.hu/03100/03157/03157.pdf>

²⁰Balogh János Mátyás: Üzleti szellemű fővárosi napisajtó a dualizmus korában. A budapesti sajtóipar születése Doktori disszertáció, Eötvös Loránd tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori iskola, Bp. 2014. Függelék IV.1.2.2m; IV. 1.2.2.n;IV.1.2.2.o. eredeti forrás: MNL OL K 26-1916-V-540. p.262-264.

²¹Balogh János Mátyás: Üzleti szellemű fővárosi napisajtó a dualizmus korában. A budapesti sajtóipar születése Doktori disszertáció, Eötvös Loránd tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori iskola, Bp. 2014. p.8-9.

²²Dienes Márton emellett a Neues Pester Journal tárca- és vezércikkírójaként is dolgozott, ahol havonta 11 vezércikket és 1 tárcát vártak el tőle a havi 780 korona fizetésért, ami jó javadalmazásnak számított. Balogh János Mátyás: Üzleti szellemű fővárosi napisajtó a dualizmus korában. A budapesti sajtóipar születése Doktori disszertáció, Eötvös Loránd tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori iskola, Bp. 2014. p.42.

²³A korszak újságírói gyakran bonyolódtak különféle súlyú botrányokba. Dienes Márton sem volt kivétel.lásd: Cieger András: A vizsgálóbizottság és a nyilvánosság. Egy politikai botrány a századfordulós Magyarországon. Média kutató, 2005 nyár https://mediakutato.hu/cikk/2005_02_nyar/08_vizsgalobizottsag,,1903.julius.29-en.Pap.Zoltan.ellenzeki

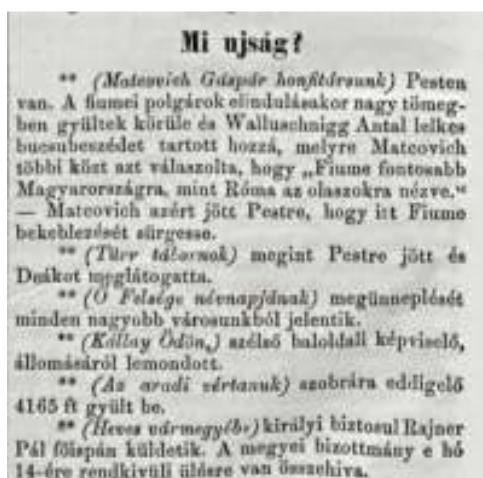

szolgálja... Lapunk iránya radikális, világító fáklyánk az igazság.”²⁴ A függetlenségi retorika dominált tehát a lapban. Ugyancsak ő, az első számban így fogalmaz: „Küzdeni fogunk minden erőnkkel a függetlenségi és 48-as párt elveiért, mert csak akkor lehet boldog ez az ország, ha pártunk elvei diadalra jutnak, s ebből az elnyomott, kiaknázott, Ausztriától függő országból független Magyarországot teremtünk. Követelni fogjuk első sorban különösen Ausztriától való teljes és tökéletes függetlenítésünket,- és ami a függetlenítés legelső és legfontosabb lépése: az önálló vámterületet.”²⁵ A függetlenségi retorika mellett, Kossuth Ferenc aktuális, a függetlenség irányába mutató követeléseinek konzekvens támogatása is jellemző volt az orgánusra. Nyilván, hiszen egyrészt a szerkesztőség nyíltan állást foglalt a pártja mellett, másrészt a nagy név, a Kossuth önmagában is kötelezettséget jelentett valamilyen szinten a Béccsel való szembefordulásra.

A vizsgált lapok jól elhelyezhetők a pártsajtó-üzletsajtó tengelyen. A Független Magyarország, az Alkotmány, az Eger és az Egri Ujság inkább a pártsajtóhoz tartozónak tekinthető. A Vasárnapi Ujság nem tekinthető pártlapnak. A szórakoztatás, ismeretterjesztés és az üzleti célok prioritást élveztek. Ugyanakkor a hagyományos pártsajtó-üzleti sajtó felosztás félrevezető lehet, hiszen egy párthoz vagy eszméhez szorosan kapcsolódó lapvállalatnak is van üzleti terve, az üzlet meghatározó jelleggel bír ilyen újságoknál is. A profitorientáltság pedig nem jelenti feltétlen azt, hogy egy lap nem kapcsolódik párthoz vagy eszmerendszerhez. lehet egy lap elkötelezett a profit és egy eszme mellett is.²⁶

Október hatodika és a Vasárnapi Ujság

A Vasárnapi Ujság a legtöbb évben konkrétan nem emlékezett meg külön cikkben október hatodikáról. 1867-ben még az említése is elmaradt az évfordulón.²⁷ A következő heti számban is csak egy kétsoros rövid hírközlés történt szoborgyűjtés tárgyában.²⁸ Ellenben esetenként október hatodikához köthető személyeket találhatunk az első oldalon. 1868-ban például Pöltenberg Ernő életrajzát közölte az újság. A képes ismeretterjesztő-szórakoztató hetilap végigtekintett a tábornok életén, példaként állítva őt az olvasók elé. Az aradi vértanú utolsó szavaival zárta a cikket: „Szépdeputáció megy istenhez a magyarok ügyében repraesentálni!”²⁹

Vasárnapi Ujság, 1867. okt. 13: október hatodika csak egy a sok tucathír között

képviselő 10 000 korona vesztegetési pénzt tett le a Tisztelt Ház asztalára, amelyet a kormányzati munkát ellehetetlenítő parlamenti obstrukció beszüntetése érdekében kapott. Kiderült, hogy a pénz gróf Szapáry László fiúmei kormányzótól, a miniszterelnök jó ismerősétől származott. A szövevényes ügy felderítésére – először a magyar törvényhozás történetében – vizsgálóbizottságot állítottak fel... Pap a pénz átadójaként Dienes Márton újságíró és volt ellenzéki képviselőt jelölte meg... Dienes Márton a közvetítői munkájáért kapott tetemes pénzzel a zsebében és szeretőjével az oldalán még az ügy kipattanásakor Berlinbe szökött, majd az Amerikai Egyesült Államokba vándorolt, ahol tovább folytatta újságírói tevékenységét.”

²⁴ Független Magyarország, 2. évf. 382. sz., 1903. 04. 08.

²⁵ Független Magyarország 1. évf. 1. sz., 1902. 03. 15. Az önálló vámterület – habár a programadó írásban Dienes Márton fogalmazta meg – Kossuth Ferenc tervének visszaköszönése a lap programjában.

²⁶ Balogh, 2014. p.9.

²⁷ Vasárnapi Ujság, 14. évf. 40. sz. 1867. 10. 06.

²⁸ Vasárnapi Ujság, 14. évf. 41. sz. 1867. 10. 13.

²⁹ Vasárnapi Ujság, 15. évf. 40. sz. 1868. 10. 04.

1869-ben, a szabadságharc leverésének 20. évfordulóján sem jelent meg cikk október hatodikáról.³⁰ A Vasárnapi Ujság eltér a többi vizsgált sajtóterméktől a kollektív emlékezethez fűződő viszonyában. Azok rendszeresen – habár egyenként különböző módon és gyakorisággal – megemlékeztek az évfordulókról. Az illusztrált családias mérsékelt, irodalomközpontú lap ezzel szemben nem ragaszkodott ezekhez a konkrét dátumokhoz. Az 1879-es, harmincéves évfordulón sem került a témák közé október hatodika.³¹ Megállapítható, hogy a Vasárnapi Ujságban október hatodika jelentősége kisebb. Ennek egyik oka, hogy a lapszerkesztés mérsékelt, konfliktuskerülő, politikamentes vagy legalábbis radikalizmusmentes, biztonságos pályán mozgott, így kerülni igyekezett az olyan tárgyakat, amelyek az uralkodót kellemetlen helyzetbe hozhatták volna. Ez az Egri Ujságban tapasztalt, 1849 emlékét mindenáron megőrizni kívánó, határozott kiállás ellentéte.

Mindazonáltal 1889-ben, a negyvenedik évfordulón nem lehetett a témát mellőzni, hiszen a lap megjelenése is éppen október hatodikára esett.³² Maga a cikk viszont most sem az aradi tizenhárom életéről vagy haláláról szólt, hanem a szoborbizottság döntéséről. A tíz évvel későbbi számban ugyanez a kép köszön vissza. Ekkor viszont végre a Haynau-féle megtorlásokat, amelyet addig végig került a lap, részletezi. Nevesíti az aradi vértanúkat és Batthyány koncepció perét is érinti. (A cikket követő, az aradi várról szóló „Október 6” című, nem túl eredeti versután egy képet is közöl Batthyány temetéséről.) Statisztikát ismertet és mérleget igyekszik vonni az írás vége felé: „49 akasztás és 65 főbelövés, összesen 114 kivégzés tanúsítja a győzők dühét, mely ellen Európának egyetlenegy szava sem volt. 36-an «ineffigie» jutottak akasztófára... Annak a földnek azonban, melyet — Kossuth szerint — a honzsabadság vértanúi halálukkal szenteltek meg, minden porszeme termékeny lett honszeretben; s a mit 1849 október 6-ikán senki sem remélt volna, a nemzet és király negyvennyolcz évvel utóbb, 1896-ban együtt ünnepelte a haza ezeréves fennállásának jubileumát.”³³ 1848-49 és 1867 kibékítésének kísérletével állunk szemben. A Vasárnapi Ujság mérsékelt vonalát ismerve ez nem meglepő. A Vasárnapi Ujság a „nemzeti kultúráért felelős középosztály orgánusaként” nélkülözte a radikalizmust és a kompromisszumos megközelítést, az ellentétek minimalizálásának híve volt.³⁴

1889-ben nem hagyhatta ki a Vasárnapi Ujság az évfordulót, mivel éppen október hatodikára esett a

³⁰ Vasárnapi Ujság, 16. évf. 40. sz. 1869. 10. 03. és 41. sz. 1869. 10. 10.

³¹ Ehelyett a személyekről szóló, az első oldalon közölt cikkben Orczy Béla, a király személye körüli miniszter életrajzát mutatták be. Vasárnapi Ujság, 26. évf. 40. sz. 1879. 10. 05.

³² Vasárnapi Ujság, 36. évf. 40. sz. 1889. 10. 06. A szöveg ezzel az egyébként hibás bekezdéssel veszi kezdetét: „NEGYVENEDIK éve lesz e hó 6-án, hogy a szabadságharcz tizenhárom tábornoka vértanú-halált szenvedett Aradon. A hazafiúi kegyelet akként gondoskodott, hogy érdemeket hozzájok és a nemzethez méltó emlék fogja már megőrkíteni e napon.” Nem mind a tizenhárom, 1849. október hatodikán Aradon kivégzett katona volt tábornok, hiszen Lázár Vilmos ezredesi rangban szolgált.

³³ Vasárnapi Ujság, 46. évf. 41. sz. 1889. 10. 08. A számok nem pontosak.

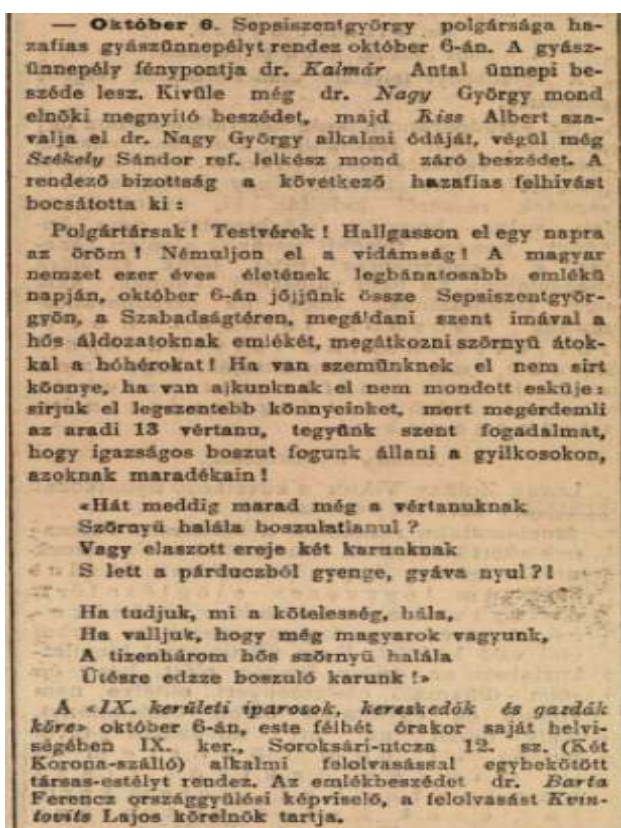
³⁴ Révész, 2015, p.108.

szám.

1900-ban ismét egy aradi vértanúval találkozunk a lapban, Leiningen-Westerburg Károllyal. Az első oldalas cikk a leveleivel és naplójával foglalkozik. Egy feleségéhez írott levelet is ismertet. A szerző kiemeli Görgei jellemrajzát is, amely Leiningen leveleiben megtalálható.³⁵

Október hatodika és a Független Magyarország

A vizsgált lapok közül a legtöbbször és legalaposabban a Független Magyarország aktivizálta magát október hatodika tekintetében. Míg a többi lap esetében gyakran mondható, hogy főképp kerek évfordulókon foglalkoztak kiemelten a témával, addig a függetlenségi lap szinte minden évben. 1903-ban például október harmadika és tizenegyedik között, kilenc napon keresztül mindenegyes nap több írásban emlékeztek meg a napról. Ezek közül majdnem mindegyikben megjelentek az aradi vértanúk. Már az október harmadiki számban két előzetes programot közöltek: az egyik a sepsiszentgyörgyi műsor, a másik meg a IX. kerületi megemlékezések.³⁶ A lap törekedett a fővárosi és a vidéki megemlékezések bemutatására is. Ez utóbbi esetben részletesebben és többet közölt, mint a többi lap.³⁷

A Független Magyarország részletesen foglalkozott a vidéki programműsorokkal is (Független Magyarország 1903. 10. 03.)

A Független Magyarország alaposságára jellemző, hogy 1903. október harmadika és tizenegyedik között, vagyis kilenc nap alatt (holott nem beszélhetünk kerek évfordulóról) a következő statisztikát produkálta október hatodika kapcsán:

Vezércikk	2
Hosszú cikk	4
Rövid cikk	5

³⁵ Vasárnapi Ujság, 47. évf. 40. sz. 1900. 10. 07.

³⁶ Független Magyarország, 2. évf. 555.sz. 1903. 10. 03.

³⁷ Az egyleti ceremóniakat tekintve úgyszintén élen járt a lap: a Kereskedelmi Alkalmazottak Egyesületétől kezdve a honvédegyleteken át az egyetemi ifjúságig sok egyesület és társas szerveződés kegyeleti tevékenységéről számolt be. A Kereskedelmi Alkalmazottak Egyesületének programjáról előzetesen kétszer is beszámolt. Független Magyarország, 2. évf. 556. sz. 1903. 10. 04. és 557. sz. 1903. 10. 05.

Felhívás	4
Vers	5
Nóta	1
Elbeszélés	1

Vagyis naponta csaknem két és fél írás érintette az ünnepet. Kiemelendő a versek nagy száma, valamint az az unikális tény, hogy egy ezen alkalomra szerzett nótát („*Arad felett a csillagok*” címmel) is publikáltak, ami a többi lapban nem fordult elő. Érdekes, logikus és egyben jelzés értékű, hogy a szabadságdalok (mint például a Kossuth-nóta vagy a Talpra magyar) körébe tartozó „*Arad felett a csillagok*” című nóta bekerült a Független Magyarország megfelelő rovatába, viszont az alattvalói lojalitást serkentő dalok közül egy sem. Ez a lap közjogi ellenzéki ségének teljesen megfelelt.

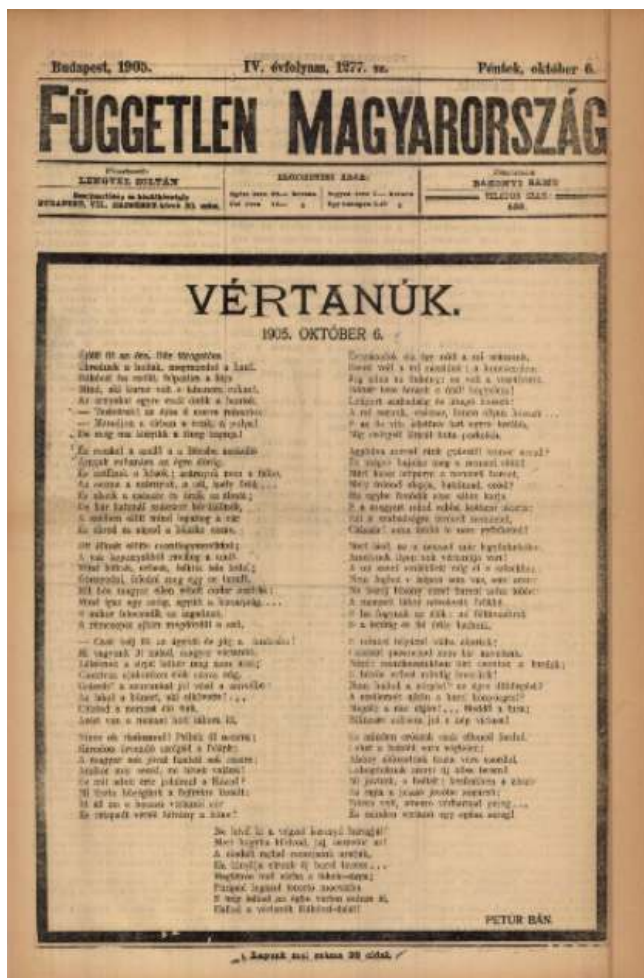
— «Arad felett a csillagok». A poeta és népdalköltő Pap Zoltán szólal meg ma lapunk hasábjain. Költői lelket megihlette az október hatodiki gyásznapi lényeges volt és a vértanúk városa felé szállnak szívének panaszai. Hatalmas érzésnek megnyilatkozása a szívből fakadt dal, amely méltóan sorakozik Pap Zoltánnak a nemzeti küzdelem lángjelű harcászának eddigi műveivel, amelyeket szájról-szájra énekelnek az országban . . .

A Független Magyarország még alkalmi nótát is publikált (1903. 10. 05.)

A vizsgált lapok közül a Független Magyarország tekintette leginkább prioritásnak az ünnepet. Ennek oka nyilvánvalóan az lehetett, hogy a lap függetlenségi retorikát alkalmazott, orientációja is ennek megfelelő volt, így magától értetődő, hogy október hatodika és különösen az aradi vértanúk kiemelt helyet foglaltak el emlékezetpolitikájában. Október hatodika nemzeti gyásznapi volt, de egyben 1849-et is jelképezte és jelképezi ma is. 1849 pedig a debreceni trónfosztás és a függetlenségi nyilatkozat éve is. Ennek apropóján pedig könnyen számon lehetett kérni (Kossuthhoz csatlakozva) a kormányon az 1867-es és az utáni alkukat, a „jogfeladást”.

A Független Magyarország irányára, illetve stílusára jó példa az 1905. október hatodikán első oldalon megjelent „Vértanúk” című „1905. október 6.” alcímű költemény. Szerzője „Petur bán” álnévet választott. A névválasztás nem véletlen: Petúr bán (Gertrúd királyné gyilkosa) a magyar kurucos függetlenségi-sérelmi-nemzeti orientáció és a szabadság szimbóluma. Hasonló álnév alkalmazása a többi vizsgált lapban nem ismeretes.

Függetlenségi-sérelemi-nemzeti témájú vers „Petur bán” aláírással (Független Magyarország 1905. 10. 06.)

A Független Magyarországnak az október hatodika iránti kiemelt kegyeletére további jó példa, hogy 1905-ben (egyfajta pártegységet reprezentálva) 13 függetlenségi országgyűlési képviselő (Dr. Zachariás János, Dr. Kun Árpád, Sümegi Vilmos, Dr. Kovács Ernő, Dr. Farkasházy Zsigmond, Szederkényi Nándor, Kaas Ivor, Zichy Miklós és Vladimir, Barabás Béla, Swialovszky Valér, Dr. Ferenczy Géza és Buza Barna) beszédét tartalmazó, a szokásosnál jóval terjedelmesebb írást adott ki. A 13-as szám nem véletlen, ez stílárius húzás: az aradi vértanúk száma.

Néhányan a kereszténységgel vontak párhuzamot. Kun Árpád október hatodikát a „Magyar népnek e Nagypéntekjének”, illetve „a magyar nép Kálváriájának” tekintette. Emellett a gaztettek utódaival való leszámolást sürgette. Ez utóbbi nehezebben értelmezhető, hiszen nem nevez meg konkrét bűnösöket és azt sem részletezi, mit ért leszámolás alatt. Valószínűleg egy retorikai túlzásról lehet szó. Ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy ugyanebben a számban az első oldalon az alkalmi vers szerzője magát „Petur bánnak” titulálta, így a két rész között összefüggés áll fenn. Ilyen értelemben (hiszen Petur bán is leszámolást végzett, méghozzá élet elleni bűncselekménnyel) stílusában és mondanivalójában meglehetősen radikálisra sikeredett ez a lapszám.

Zichy Miklós ugyanebben a számban azt írta: „Van a kereszténységnek egy szent szimboluma, ez a kereszt. Van a magyar szabadságnak egy szent szimboluma és ez a bitófa.” A függetlenségi politikus lexikai és tartalmi kohéziót igyekezett teremteni a két eszme: 1848-49 és a kereszténység között. A bitófa nála „a magyar szabadság feszülete.”³⁸ Ez a kifejezés az „aradi Golgotha” szókapcsolatból ered. A vallás és a nemzet összekapcsolása több függetlenségi képviselőnél előfordult ebben a számban is. Az egyik képviselő, Dr. Kovács Ernő az aradi tizenhárom Jézushoz hasonlította, hiszen mindannyian mártírok, a hit és eszme

³⁸ Független Magyarország, 4. évf. 1277. sz. 1905. 10.06.

vértanúi. Jézus az emberiségért, az aradiak a hazáért haltak meg. A végén azt írja: „*Feltámadunk*”, ami utalás a függetlenségi eszme feltámadására.³⁹ Az emlék „*exemplummá*” vált, amiből tanulságot lehet és kell levonni, egyben „*a múltból cselekvési elv válik a jelen számára*”, hiszen a bátor kiállásra, a függetlenségi elvek melletti harcra ösztönöz.⁴⁰

Október hatodika és az Alkotmány

A katolikus Alkotmány szembeállítható a Független Magyarországgal. Ezek az összehasonlítási pontok a következők:

1. A függetlenségi lap jóval gyakrabban (több cikkben), mélyebben (hosszabb cikkekben) és valamivel hosszabb ideig (az ünnepnapot követően is) foglalkozott október hatodikával. Az Alkotmány október hatodikát követően egy-két nap alatt lezárta a témát, míg a függetlenségi lap akár egy hétig is tudósított még a gyásznapi eseményeiről. Ez önmagában jelzi, hogy a katolikus lap kevésbé akarta napirenden tartani a témát, míg a másik újságnak az volt az érdeke, hogy a mártírium és 1849 kérdésköréből politikailag és ideológiailag annyit hozzon ki, amennyit csak lehetséges. A Kossuth Ferenc vezette orgánus így igyekezett tematizálni a nyilvánosságot. A katolikus lapnak ehhez nem fűződött érdeke, sőt a királlyal szembeni lojalitás miatt igyekezett a megemlékezéseket aluldimenzionálni. A függetlenségi lap még nem kerek évfordulókon is több cikket adott ki, mint a katolikus a kerek 50. évfordulón. 1899-ben az Alkotmány négy hosszú cikket, valamint két felhívást adott közre, ami a másik lapban megszokottnak mindössze körülbelül a fele.
2. Az Alkotmány igyekezett megosztani az olvasó figyelmét a különböző témájú írások között és nem priorizálta úgy a gyásznapot, mint a függetlenségi lap. Az első oldalon például meghagyta erre a napra is a „*Tárca*” rovatot, míg a másik újság ilyenkor mindig egész oldalas cikkben vagy legalábbis október hatodikának fenntartott egész oldalon foglalkozott az aradi vértanúkkal, sőt olykor hosszú költeménnyel vezette fel a témát.⁴¹
- 3.

---

³⁹ Független Magyarország, 4. évf. 1277. sz. 1905. 10. 06.

⁴⁰ Todorov, Tevetan: Az emlékezet hasznáról és káráról. Napilvág, Bp. 2003. p.27.

⁴¹ Független Magyarország, 4. évf. 1277. sz. 1905. 10. 06.

Az Alkotmány megosztotta az olvasó figyelmét a gyásznapi és egyéb írások között (Alkotmány 1899. 10. 07.)

- 4. A függetlenségi lap változatos módon, sokféle rovatban emlékezett meg a gyásznapról. Nem csupán elsőoldalas vezércikkekben, vagy az azt követő hosszabb cikkekben, hanem például az irodalmi-kulturális rovatban elbeszélések és visszaemlékezések formájában, versekben, vagy a „Színház”, illetve „Ujdonságok” rovatban történő tudósításokkal is igyekezett az olvasó figyelmét a témára terelni.⁴²

Tudathasadás: a király és a vértanúk

Ferenc Józsefről évente több alkalommal rutinszerűen megemlékeztek. Ilyen esetek voltak: koronázás, születésnap és császári jubileum, valamint a névnap.⁴³ Ez utóbbi vált kényes problémává, mivel a hetilapok esetében legtöbbször egybeesett október hatodikával. Ez is még nem kellő mértékben kutatott szelete emlékeztörténetünknek.⁴⁴

Ferenc Józseffel kapcsolatban Gerő András leszögezi, hogy „A hivatalosság kultúrája a nyilvánosságban csak a dicséret, a lojális hódolat hangját tette lehetővé.”⁴⁵ Ez értelemszerűen behatárolta a kritika és az

⁴² Előbbire példa: Független Magyarország, 2. évf. 557. sz. 1903. 10. 05. illetve az utóbbira: 4. évf. 1277. sz. 1905. 10. 06.

⁴³ Turbucz Dávid szerint a születésnap volt előrébb a képzeletbeli sorrendben, ez tekinthető jelentősebbnek, hiszen állami ünnepnek számított. Turbucz Dávid: „Ferenc Jóska azt üzenté” Uralkodói születés- és névnapok az I. világháború alatt. In: Történelmi Szemle, 2016/4 pp.603-614.

⁴⁴ Turbucz József az uralkodói névnapokat taglaló tanulmányában is csak három sort szentel ennek, utalva az ambivalenciára. „Ferenc József névnapjai esetén október 6-a bonyolította a helyzetet. A korabeli viszonyok között Ferenc József felelősségét nem lehetett érdemben taglalni, így a nyilvánosságban csak korlátozott keretek között emlékezhetek.” Turbucz Dávid: „Ferenc Jóska azt üzenté” Uralkodói születés- és névnapok az I. világháború alatt. P.611. In: Történelmi Szemle, 2016/4 pp.603-614.

⁴⁵ Gerő András: Ferenc József és a magyarok. In: Ablonczy Balázs – Gerő András – Hermann Róbert – Huszár Tibor – Kristó Gyula – Kubinyi András – Litván György – Makk Ferenc – Ormos Mária – Pölöskei Ferenc – Pritz Pál – Sipos

őszinte, nyílt véleménynyilvánítás lehetőségét. Az uralkodó a nemzeti érzékenységgel szemben nem tanúsított érzékenységet, azt nem akceptálta.⁴⁶ Így vele szemben gyakran a politikai ambivalencia vált dominánssá. Mindazonáltal a „lojális hódolat” alól akadt kivétel a függetlenségi sajtóban.

Több lapban fordult elő, sőt rendszeressé vált a helyi és vidéki hírek rovatban, hogy az aradi vértanúk és Ferenc József közel került egymáshoz. A 13 honvéd főtiszt és a kivégzésüket elrendelő Haynaut kinevező és így erkölcsi felelősséggel tartozó Ferenc József névnapjáról szóló rövid hírek gyakran közvetve vagy akár közvetlenül egymást követték. Az Egerben általában a közvetett módszer érvényesült, vagyis a két rövid hír közé beékeltek egy egyéb tudósítást.⁴⁷

Ferenc József 1849-es szerepe köztudott volt. A regnáló király 1849 céljai ellentétének megtestesítője is volt, így nehezen lehetett összeegyeztetni a nemzetteremtés kulcsmozzanatával, 1848-49-cel. Ez igaz a sajtóra, de ugyanígy igaz például az oktatásra is, ahol az alattvalói lojalitás alapvető értéknek számított. Az oktatásban a kellemetlen helyzeteket elkerülendő, a „történetből aktorok nélküli történet” vált, így például a megtorlások kapcsán mindig a gonosz/rossz tanácsadókra hárították a felelősséget. Az 1867 utáni eseményekben Ferenc József ismét aktív szereplővé válik, hiszen a nemzet kiegészített uralkodójával. Ezen időszakot pedig mind az oktatás, mind a sajtó egy része igyekezett idealizálni.⁴⁸ Az Irinyi Károly által „függetlenségi nosztalgiának” nevezett jelenség általában megfért a dinasztikus lojalitással.⁴⁹ A legtöbb lapban valóban ilyen technikával igyekeztek a király felelősségét kisebbíteni, de például a Független Magyarország radikálisabb stílusban, számonkérő és elszámoltató módon állt hozzá a kérdéshez. A szervilis hódolat itt nem valósult meg. A többi lapban kisebb-nagyobb mértékben tapasztalható szervilizmus viszont segítette az uralkodó imázsteremtését országos és lokális szinten egyaránt. 1867-től a politikai elit Ferenc Józsefből magyar királyt akart faragni és ez sikerült is neki. Ehhez maga az uralkodó is asszisztált.⁵⁰

Egervárosi és vidéki hírek.

— Ő Felsége névnapján, f. hó 4-én, a székesfőegyházban ünnepélyes istentisztelet tartatott, a hatóságok, tanuló ifjúság és számos ájtatoskodók jelenlétében. Máriássy püspök ő mlga pontifikált.

— Érsek ő nagy méltósága mult szombaton székhelyéről Pestre utazott.

— Az egri honvédegylet f. hó 6-án gr. Batthyány Lajos 48-iki magyar miniszterelnök és a tizenhárom aradi vértanu emlékére gyászistentiszteletet tartatott, melyre az ájtatoskodók nagy száma sereglett egybe.

— A szüret Egerben még mindig tart. Számosan csak e héten fogtak hozzá. Aszuszölő igen sok van, miért is egy bortermelőtől azon nyilatkozatot hallottuk: hogy évtizedek óta sem termett olyan jó bor, mint az idej.

Tudathasadásos hírek: az aradi tizenhárom és Ferenc József egymás közelében (Eger, 6. évf. 41. sz. 1868. 10. 08.)

Olyan eset is előfordult, hogy Ferenc József névnapja (utólagos tudósításként) szerepelt a számban, míg az aradiakról szóló megemlékezés nem. Ez egy nagyobb perspektívában is elhelyezhető, hiszen a király névnapja a közoktatásban szintén minden évben kiemelt ünnepként tartották számon.⁵¹

Az Egri Ujság jól összefoglalta a helyzet paradoxon voltát. A kiegyezés (és indirekt módon az azt szentesítő uralkodó) iránti tisztelet feljogosít-e 1848-49 (tehát a hősi halottak és közöttük az aradi vértanúk) emlékének elfeledésére? A liberális, 1848-49-hez kötődő lap így fogalmaz: „*mi kibékültünk, de feledni*

Levente – Sipos Péter – Szász Zoltán – Varga J. János – VonyóJózsef : A magyar történelem vitatott személyiségei Kossuth, Bp. 2008. pp. 180-197. (p.180.)

⁴⁶uott. p.184.

⁴⁷ Eger, 6. évf. 41. sz. 1868. 10. 08.

⁴⁸ Fónagy Zoltán: Ferenc József és a kortárs magyar közvélemény. In: szerk. Fónagy Zoltán: A véreskezű kamasztól Ferenc Jóskáig (I. Ferenc József és a magyarok) pp.36-37. (pp.13-48.) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet Bp. 2018.

⁴⁹Irinyi Károly: A politikai közgondolkodás és mentalitás változatai Debrecenben 1867-1918 Debreceni Egyetem, Történeti Intézet, Debrecen, 2002. p.84.

⁵⁰ Fónagy, 2018. p.32. (pp.13-48.)

⁵¹ Fónagy, 2018.: p.38. (pp.13-48.)

vajjon feledhetünk-e? ". A költői kérdés nem csupán arra vonatkozik, hogy a múlt emlékét fent kell tartani, hanem közvetve, diplomatikusan utal az aradi vértanúk iránti kegyelet és Ferenc József iránti lojalitás problémakörére. Erre utal, hogy nem egy másik napon, hanem kifejezetten a magyar kollektív emlékezet szempontjából kiemelkedő október hatodika kapcsán kerül elő e kérdés. Ráadásul a szövegkörnyezet is támasztékul szolgál: „*de multak évek... azóta negyvenöt... s közben a rémuralmat felváltá az engesztelés. Uj nemzedék lépett az akkori helyére, uj eszmékkel, uj jelszavakkal és a régi fájdalom, a régi keserv ez egyetlen szóba lett összefoglalható: emlékezet... Az aradi hóhérmunka feledhetetlen, örök emléke a magyarnak.... fátyolt vetni reá örökre, nem áll hatalmunkban.*”⁵² A cikk tehát indirekt módon, de határozottan amellett tőr lándzsát, hogy október hatodika emléke eleven, és az nem egyeztethető össze Ferenc Józsefnek ugyanazon oldalon történő ünneplésével. Nem is szerepelt a lapban a kettő együtt, egy oldalon. Ez így kétségkívül elegánsabb megoldás volt, mint a többi sajtóorgánium esetében az a paradox helyzet, hogy Aulich és társai kivégzése valamint Ferenc József ünneplése egymást követte.

Deák Ferencz, a nemzet nagy engesztelő bölcse megteremté kor-szakot alkotó művét: a kiegyezést, mi kibékültünk, de feledni, vajjon feledhetünk-e?

Dilemma: 1867 (Ferenc József) tisztelete és 1849 (az aradiak) emléke (Egri Ujság 1. évf. 73-74. sz. 1894. 10. 05.)

<p>Az EGRI UJSÁG tárczája.</p> <p>Október hatodikán. — Az Egri Ujság eredeti tárczája. — <i>Ha tudnák azt az emberek, Mily népe van az éjszakónak! Mit süg, susog mező berek, S ahik sírből is visszajárnak: A nem feledt, suhanó árnyak!</i></p> <p><i>Egy halmot a Maros táján A habok lágyan csókolgatnak, S alaktalan köddé válván — Az árnyak ott találdát adnak, Tizenhárom, óh! sokan vannak!</i></p> <p><i>Foszló árnyak! Kéd alakok! Kik vagytok ti e bus lepelbe? Mi büntetés van rajtatok? Ily iszonyu sebekkel fedve... Sebekkel, mik nem hegednek be!</i></p> <p><i>„Honfi! — susognak. — Ne kérdez! Fojtsd vissza a csillanó könnyűt! Hiába nem omlott vér ez... Bár a zsarnok diadalmat áll, S rajtunk még Isten sem könyörült!</i></p>	<p><i>De egy uj, szebb életre kel A mag, ha jó földbe takarják, S amiért egy nép esdekel, S annyian életüket adták, — Eljő, eljő még a — szabadság!”</i> Hanák József.</p> <p>Egy eltévedt kézirat. — Az Egri Ujság eredeti tárczája. —</p> <p>Ócska, poros írások között kutattam az igazságot. A vádlottak nagy bűne volt: megölte a feleségét. Igen érdekes volt a percsomó. A vizsgálat iratai egy hatalmas regény adatait gyűjtötték egybe.</p> <p>Kicsapongó férj, gyöngéd lelkű asszony, érdemellen mellőzés, szánakozás, szerelem, szerető, a világ nyelve — a kén. Szóval egy modern dráma receptje volt az írásokban. Az a bizonyos »dal, mely régi bár, de mindig új marad«</p> <p>Lézszen lapostam a percsomó leveleit. A hős »megérdemelt elbukását«, a büntetést akartam megtudni. Összeforgattam a lapokat, de az ítéletet nem találtam. Nem is volt ítélet. A dráma hőse még ítélet előtt az élőhalottak birodalmába került. Megőrült.</p> <p>Rövid pár sor tudatta a dráma ilyen szerencsés befejezését s én már egy érdekes vágárgyűlés olvasásához kötött reményeimben esalatközve esomóztam össze az iratokat, mikor a terjedelmes vádlevélből egy épen nem hivatalos külsejű íráscsomó akad a kezembe.</p>
--	---

Vers október 6-ról (Egri Ujság 1. évf. 73-74. sz. 1894. 10. 05.)

A fenti, az Egri Ujság által 1849 emlékének védelmében írott markáns cikk alatt megjelent, Hanák József által szerzett vers sem tudja ugyanakkor teljes mértékben nélkülözni az ambivalenciát. „*Hiába nem omlott vér ez...*”: vagyis volt értelme a szenvedésnek és mártírhalálnak. „*Bár a zsarnok diadalmat ült...*”: itt lehet asszociálni Haynaura, de akár Ferenc Józsefekre is. Az utolsó sor mondanivalója („*Eljő, eljő még a — szabadság!*”) óvatos kiegyezés-kritika is egyben. A megbékélés reménye szintén — még ha röviden és közvetve is — benne foglaltatik a költeményben „*az egy uj, szebb élet*” felvillantásakor.⁵³ Mindazonáltal a lap határozottan kiállt azon szokássá rögzült kettősség ellen, hogy a két egymásnak ellentmondó kultuszt egy lapon említsék. Vagyis október 6. és Ferenc József nem ünneplhető egy napon. Ilyen szempontból ez a liberális újság a kivétel, ami erősíti a szabályt.

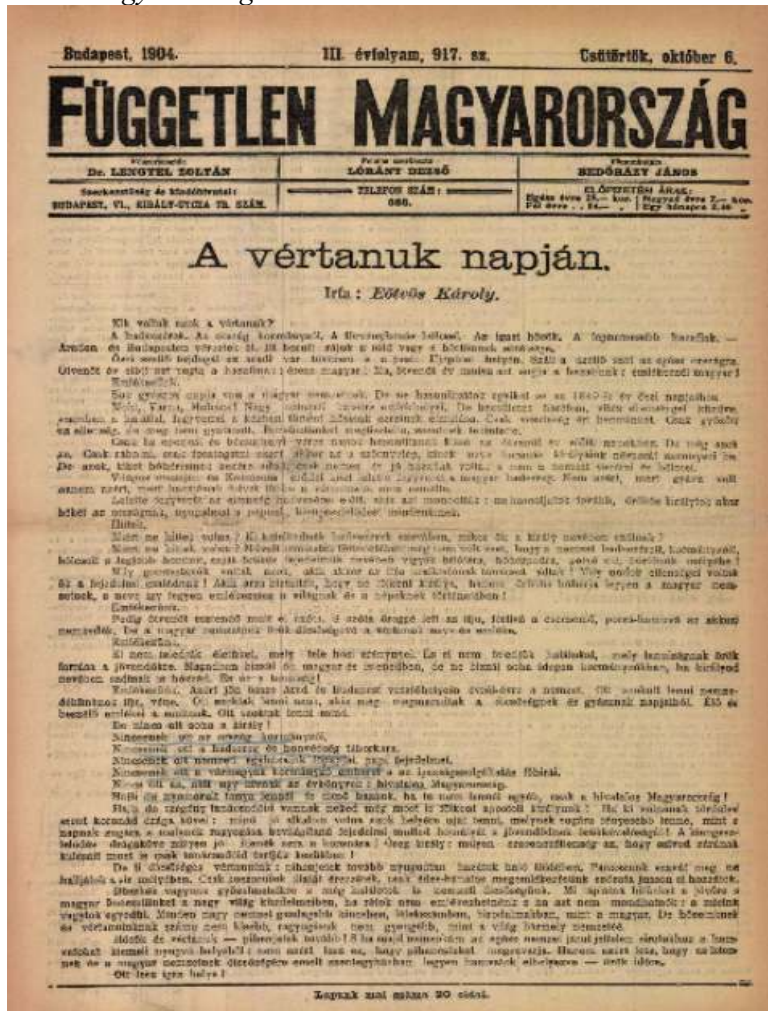
Ez nem jelenti azonban azt, hogy Ferenc József neve napját egyáltalán ne ünnepelte volna az Egri Ujság.

⁵² Egri Ujság, 1. évf. 73-74. sz. 1894. 10. 05.

⁵³ Egri Ujság, 1. évf. 73-74. sz. 1894. 10. 05.

1916-ban az egri főszékesegyházban emiatt tartott ünnepi miséről például tudósítottak.⁵⁴ Ekkorra már az újság is megbékélt a helyzettel, illetve a világháború miatt az ellentéteket háttérbe kellett szorítani.⁵⁵ 1918-ra, a háború végére, a küszöbönálló nemzeti katasztrófa előestéjére október hatodika, akárcsak az akkor már két éve elhunyt Ferenc József, már ki is maradt a hírekből.⁵⁶

A legmarkánsabban a függetlenségi sajtó fordult szembe az uralkodóval. A Független Magyarország a vizsgált újságok közül egyetlenként konkrétan és direkt módon kritizálta az uralkodó 1849-es és azt követő politikáját, leginkább az aradi vértanúk kivégzésének megengedését. Ezzel egyedül állt a lapok között, hiszen a többi sajtóorgánium csak közvetve, sejtetéssel vagy indirekt utalással és mindenképpen Ferenc József szerepét csökkentve (például a rossz tanácsadókra, illetve Haynaura hártva a teljes felelősséget) mutatta be 1849. október hatodikát és a többi megtorlást. Előfordult, hogy első oldalas, terjedelmes írásban tértek ki erre. A rossz tanácsadókra való utalás ez esetben sem maradt el. 1904-ben maga Eötvös Károly írta az alábbiakat: „Öreg király: milyen szerencsétlenség az, hogy szíved zárának kulcsait most is csak tanácsadód tartják kezükben!” Eötvös Károly cikkének fő kritikai vonulata azonban az volt, hogy a király – megsértve a magyarság érzéseit – nem vett részt az október hatodikai ünnepségeken, melyet Eötvös (a domináns elnevezést követve) „dicsőséges vértanúink” gyászünnepének nevez. Emellett az egyházi vezetőket, a hadvezetést és az igazságszolgáltatást, vagyis a „hivatalos Magyarországot” is a gyász iránti közönnyel vádolta meg. „Hajh de nyomorult tanya lennél te dicső hazánk, ha te nem lennél egyéb, csak a hivatalos Magyarország!”⁵⁷

Eötvös Károly írása a vértanúkról és benne a királyon számonkért magatartásról (1904. 10. 06.)

⁵⁴ Egri Ujság, 23. évf. 276. sz. 1916. 10. 06.

⁵⁵ Ez alkalommal sem egymás mellett vagy alatt szerepelt a két megemlékezés, sőt még csak nem is ugyanabban a számban. Az aradiakról már ötödikén megemlékeztek. Így viszont az a szintén furcsa helyzet állt elő, hogy az aradiakról éppen október hatodikán egy szó sem esett. Egri Ujság, 23. évf. 275. sz. 1916. 10. 05.

⁵⁶ Egri Ujság, 25. évf. 229. sz. 1918. 10. 05. és 230. sz. 1918. 10. 08.

⁵⁷ Független Magyarország, 3. évf. 917. sz. 1904. 10. 06.

Eötvös írásánál jóval kritikusabb Dobby Béla, aki versben támadta Ferenc Józsefet a lapban. „Október hatodikán” című művében az alábbi frontális támadást intézte a királyhoz:

„Vajjon tud-e sírni rajta
A király? a nagy király?!...
Hogy miért nem kegyelmezett
A király? a nagy király?!...”⁵⁸

Csak regének hittem egykor
Gyermekek észszel . . . botoran !
Fenviraszték éjjelente,
Hogy ne lássam alomban ! . . .
Csak regének hittem egykor,
Amin anyám te sirtál ;
Hogy miért nem kegyelmezett
A király ? a nagy király ? ! . . .

A királlyal szemben radikálisan számonkérő stílusú vers (Független Magyarország, 1904. 10. 06.)

A sorok rendkívül erősen átítatottak indulattal. Ezt felerősíti a központosítás. A király szót kérdőjel követi, illetve a sorok végén is van kérdőjel, amit a király iránti negatív érzelmeket tovább erősítő felkiáltójel követ. Ráadásul azután a további elmélkedésre ösztönző három pont következik. A szerző arra ösztökéli olvasóit, hogy gondolkodjanak el az uralkodó felelősségén és azon, hogy miért járt el ilyen kegyetlenül. Stílusosan nagyon erős a szöveg, átüt rajta az emocionális attitűd. Ferenc József a felelős az aradi 13 haláláért, mivel nem kegyelmezett. Ezeket erősíti „a nagy király” megfogalmazás, amin a szövegkörnyezet miatt nehéz nem észrevenni, hogy ironikus. A kegyelem szó konkrétan is elhangzik a vers utolsóelőtti strófájában. „... *miért nem kegyelmezett A király? a nagy király?!...*”⁵⁹ A Független Magyarország tehát mind prózában, mind poézisben markánsan elkülönült az uralkodóval szemben jóval óvatosabban fogalmazó többi sajtótermékkel (különösen az Alkotmánnyal) szemben.

Október hatodika és az egri sajtó

A vizsgált egri sajtóban szintén minden évben megemlékeztek a gyásznapról, elsősorban pedig az aradi vértanúkról. Itt is az aradi tizenhárom kultusza dominált. Elvértve találunk csupán utalást egyéb helyszínekre.⁶⁰

Hazai történelmünkben a leggyászosabb események egyikének, a függetlenségi herez aradi vértanúi örök- emlékü kivégeztetésének 18-ik évfordulati előnapján : okt. 5-én Gyöngyösön is tartatott a nagy templomban gyászmise; a magas ravatalon nyugvó fekete koporsón körbükörül 13 örök-zöld-koszorú, alul piros szalag-csokorral csüggött, aljával a fehér szemfödelet érve; a 70 nagy szál égő gyertya magas, aranyos tartóikban a ravatalon és körül; nemzeti szín- és gyászlobogók s egyéb koszorúk; jobbra s balra kardosan a honvédek fiatalabb tagjai; a főoltártól majdnem a templom bejáratáig két sorban felállott fátylások és az egybegyűlt nagy-nagy sereg néma arcuzal és többnyire gyászöltözékben — mindez a bomszerelmi mártysághoz, melynek egyházi emléket Isten házában tiltuk, megható és megillető képet nyujta. A ravatal beszentelése után a Szózatnak két első versszakát énekelte az egész kegyeletes tömeg.

Eger, 5. évf. 43. sz. 1867. 10. 25.

Az Eger általában utólag közölt egy beszámolót a városi vagy megyén belüli megemlékezésekről. A kiegyezés évében például a gyöngyösi nagy templomban tartott gyászmisére emlékeztek, ahol a ravatalon 13 nemzeti színekkel díszített koszorú volt látható. A misén honvédek álltak díszsorfalat. A nekrológ a

⁵⁸ Független Magyarország, 3. évf. 917. sz. 1904. 10. 06.

⁵⁹ Független Magyarország, 3. évf. 917. sz. 1904. 10. 06.

⁶⁰ A sajtó mellőzte a részletes bemutatást. Aradon kívül Pest és Kolozsvár, mint a megtorlás egyéb helyszínei, szinte feledésbe merültek. Hiába írta Teleki Sándor éppen erre utalva, hogy: „*az a véres háromszög, melynek neve október 6.*” Kovács József: Teleki Sándor visszaemlékezései az aradi vértanúk kivégzéséről. P.1186. In: Századok, 107.évf. 1974. V-VI/pp.1176-1186.

mártíromságot hangsúlyozta és így kötött logikai kapcsolatot a katonai vértanúk és az egyház között. Ezt „honszerelmi mártírságnak” hívták.⁶¹ Jellemző ebben az esetben is, hogy a kivégzettek nevét nem említették, nem sorolták fel őket. Legtöbb esetben vagy nem említették a konkrét neveket, vagy csak a vezetékneveket sorolták fel. Ennek több oka lehetett. Ha rövid hírben számoltak be az eseményekről, akkor a helyhiányt tarthatjuk a fő oknak. Ha azonban hosszabb cikkeket közöltek, akkor logikus azt feltételezni, hogy az olvasóközönség jól ismerte a neveket vagy a szerkesztőség ezt feltételezte róla, így egyszerűen feleslegesnek tartották kiírni Aulichtól Vécseyig a vértanúk neveit. A másik ok, hogy a kivégzett ezredes (Lázár Vilmos) és a tábornokok emléke összeolvadt, egy koherens egységet képezett. Ettől esetenként egy-egy konkrét életrajz közlésekor tértek csak el.

Olykor beszámoltak a gyász istentiszteletek utáni egyéb kollektív eseményekről. Előfordult, hogy jótékonyági rendezvényeket tartottak a honvéd árvák és özvegyek javára.⁶² Ez azonban nem volt domináns hír. A legtöbb tudósítás meglegedett a gyással és a gyász istentiszteletekre fókuszált.

A vezető hős lelkekért ezen istentiszteletet tartottuk; a többi elesetek árvái a bémán hazatértek javára pedig a gyöngyösvideki honvéd-egylet fog nov. 17-én a helybeli casino termeiben egy sorsjátékkal egybekapcsolott táncszüveget rendezni; melyre midőn a lelkes hölgyeket mi is meghívjuk, egyszer mind felhívjuk, hogy a jótékony cél hatályát s a sorsjáték érdekét bázipunka vagy egyéb tárgy beküldésével (Támár Alajos urhoz Gyöngyöstre) emelni kegyeskedjenek. K.

A gyászmisét követő jótékonyági rendezvényről szóló beszámoló Eger, 5. évf. 43. sz. 1867. 10. 25.

Az Egri Ujság nem a katolikus értékrend, hanem a liberalizmus mentén értékelte a gyásznapot.⁶³ Az első világháborúban azonban, akárcsak a többi lapban, háttérbe szorult az ünneplés. A háborús kifáradás, az aktuális gyász hírek, a fokozódó veszély (1916-ban például a román hadsereg miatt) mind azt eredményezték, hogy október hatodikáról vagy nem, vagy csupán rövid hírekben emlékeztek meg, általában tömör előzetes felhívás vagy utólagos pár soros rutinszerű, az istentisztelet helyére és idejére vonatkozó közlésben.⁶⁴

⁶¹ Eger, 5. évf. 43. sz. 1867. 10. 25. A kereszténység és a nemzet, mint vallási áhítat tárgya közötti vélt analógiára, éppen az aradi vértanúkra utalva már Teleki Sándor is felhívta a figyelmet. Teleki Petőfi Sándor egyetlen arisztokrata barátja volt. A segesvári csatában került cári fogságba. Innen vitték az aradi börtönbe, ahol a tizenhárom vértanúval együtt raboskodott. Sikerült megszöknie. Visszaemlékezéseinek középpontjában az Aradon kivégzettek helytállása állt. Ahogyan a katolikus sajtó is, a mártíromságot „vonzóvá teszi”, „pálmaágat nyújt minden mártírnak”. Kovács, 1974.

⁶² Eger, 5. évf. 43. sz. 1867. 10. 25.

⁶³ Egri Ujság, 1. évf. 73-74. sz. 1894. 10. 05.

⁶⁴ Egri Ujság, 23. évf. 275. sz. 1916. 10. 05.

Egri Ujság, 1. évf. 73-74. sz. 1894. 10. 05.

Összegzés

Október hatodika kultusza, akárcsak más kultuszok, összefüggésben állt a lapok orientációjával. Leginkább a Kossuth Ferenchez, a „nagy Kossuth” fiához is köthető Független Magyarország ápolta emlékét. Ez a királlyal szembeni markáns kritikáig, sőt szarkasztikus ábrázolásig terjedt. Ilyenegyetlen másik vizsgált lapban sem fordult elő. Október hatodika és Ferenc József szembeállítása e lapban volt a legmarkánsabb. A Ferenc József elleni fellépés az aradiak kivégzésében való felelősség kérdésében csúcspontot ki. Az elvárt „lojális hódolat” alól tehát akadt kivétel. A többi orgánus össze kívánta egyeztetni a királykultuszt az aradi tizenhárom és társaik emlékével, ami eleve egy minimum ambivalens attitűdöt, valójában eszmei tudathasadást eredményezett.

Az Alkotmány igyekezett megosztani az olvasó figyelmét a különböző témájú írások között és nem prioritizálta úgy a gyásznapot, mint a Független Magyarország, így annak ellenpólusaként értelmezhető. A királlyal szembeni lojalitás miatt igyekeztek a megemlékezéseket aluldimenzionálni.

Mindazonáltal a katolikus sajtó méltányolta a vértanúk emlékét, példaként állítva őket az utókor elé.

A Vasárnapi Ujság a katolikus lapokhoz kevesebbszer foglalkozott a témával. A Vasárnapi Ujságban október hatodika jelentősége kisebb. Ennek fő oka, hogy a lapszerkesztés mérsékelt, konfliktuskerülő, biztonságosra állított pályán mozgott, így kerülni igyekezett olyan tárgyakat, amelyek az uralkodót kellemetlen helyzetbe hozhatták volna.

Bibliográfia

Balogh János Mátyás: Üzleti szellemű fővárosi napisajtó a dualizmus korában. A budapesti sajtóipar születése Doktori disszertáció, Eötvös Loránd tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori iskola, Bp. 2014.

Buzinkay Géza: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig WoltersKluwer Kft., Bp. 2017.

Buzinkay Géza: Kis magyar sajtótörténet Bp. 1993. <https://mek.oszk.hu/03100/03157/03157.pdf>

Cieger András: A vizsgálóbizottság és a nyilvánosság. Egy politikai botrány a századfordulós Magyarországon. Médiakutató, 2005 nyár

Dersi Tamás: A századvég katolikus sajtója Akadémiai Kiadó, Bp. 1973. pp.25-35

https://mediakutato.hu/cikk/2005_02_nyar/08_vizsgalobizottsag

Fónagy Zoltán: Ferenc József és a kortárs magyar közvélemény. In: szerk. Fónagy Zoltán: A véreskező kamasztól Ferenc Jóskaig (I. Ferenc József és a magyarok) pp.13-48. MTA

Gerő András: Képzelt történelem – Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX-XX. századi történetéből ELTE Eötvös Kiadó-PolgArt Kiadó, Bp. 2004.

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet Bp. 2018.

Irinyi Károly: A politikai közgondolkodás és mentalitás változatai Debrecenben 1867-1918 Debreceni Egyetem, Történeti Intézet, Debrecen, 2002.

Klestenitz Tibor: Az Egri Főegyházmegye katolikus sajtója a dualizmus korában. In: Fejezetek az ezer éves Egri Egyházmegye történetéből. Egri Érseki Vagyonkezelő Központ, Eger, 2018., pp. 139-152.

Klestenitz Tibor István: Modern katolicizmus? Vallási megújulás és politikai törekvések a dualizmus korában. In: Modernizáció és nemzetállam-építés. Kronosz Kiadó, Pécs, 2018. pp. 263-281.

Lipták Dorottya: Újságok és újságolvasók Ferenc József korában (Bécs- Budapest- Prága) L'Harmattan, Bp. 2002.

Révész Emese: Kép, sajtó, történelem Illusztrált sajtó Magyarországon Argumentum – OSZK, Bp. 2015.

Todorov, Tevetan: Az emlékezet hasznáról és káráról. Napilvág, Bp. 2003.

Turbucz Dávid: „Ferenc Jóska azt üzenté” Uralkodói születés- és névnapok az I. világháború alatt. In: Történelmi Szemle, 2016/4 pp.603-614.

Gerő András: Ferenc József és a magyarok. In: Ablonczy Balázs – Gerő András – Hermann Róbert – Huszár Tibor – Kristó Gyula – Kubinyi András – Litván György – Makk Ferenc – Ormos Mária – Pölöskei Ferenc – Pritz Pál – Sipos Levente – Sipos Péter – Szász Zoltán – Varga J. János – Vonyó József : A magyar történelem vitatott személyiségei Kossuth, Bp. 2008.

Alkotmány

- 3. évf. 1.sz. 1898. 01. 01.
- 4. évf. 241.sz. 1899. 10. 07.
- 6. évf. 90. sz. 1900. 04. 15.

Eger

- 5. évf. 43. sz. 1867. 10. 25.
- 6. évf. 41. sz. 1868. 10. 08.
- 33. évf. 6. sz. 1910. 07. 20.

Egri Ujság

- 1. évf. 25.sz. 1894. 04.17.
- 1. évf. 37.sz. 1894. 05.29.
- 1. évf. 73-74. sz. 1894. 10. 05.
- 23. évf. 275. sz. 1916. 10. 05.
- 23. évf. 276. sz. 1916. 10. 06.
- 25. évf. 229. sz. 1918. 10. 05.
- 25. évf. 230. sz. 1918. 10. 08.

Független Magyarország

- 1. évf. 1. sz., 1902. 03. 15.
- 2. évf. 382. sz., 1903. 04. 08.
- 2. évf. 555.sz. 1903. 10. 03.
- 2. évf. 556. sz. 1903. 10. 04.
- 2. évf. 557. sz. 1903. 10. 05.
- 3. évf. 917. sz. 1904. 10. 06.
- 4. évf. 1277. sz. 1905. 10. 06.
- 4. évf. 1277. sz. 1905. 10. 06.

<https://barankovics.hu/keresztenydemokracia-adatbazis/ki-kicsoda/grof-zichy-nandor>

Kovács József: Teleki Sándor visszaemlékezései az aradi vértanúk kivégzéséről. In: Századok, 107.évf. 1974. V-VI/pp.1176-1186.

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái XIV. köt. 1914. reprint:

Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, Veszprém, 1981.

<https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/k-8D2C5/kolacskovszky-janos-90CB6/>

Vasárnapi Ujság

- 14. évf. 40. sz. 1867. 10. 06.
- 14. évf. 41. sz. 1867. 10. 13.
- 15. évf. 40. sz. 1868. 10. 04.
- 16. évf. 40. sz. 1869. 10. 03.
- 16. évf. 41. sz. 1869. 10. 10.
- 26. évf. 40. sz. 1879. 10. 05.
- 36. évf. 40. sz. 1889. 10. 06.
- 46. évf. 41. sz. 1889. 10. 08.
- 47. évf. 40. sz. 1900. 10. 07.

Figyelem! Kedves kutató! Ha erre a tanulmányunkra hivatkozik, vagy idézi annak egy részét, kérjük, küldjön erről egy email-t a főszerkesztő részére a dke[at]southeast-europe.org címre. *A cikket a következőképpen idézze:*

Bea Csaba: Október hatodika és az aradi vértanúk emlékezete a dualizmus korának sajtójában. *International Relations Quarterly*, ISSN 2062-1973, Vol. 12. No. 1-2. (2021) 18 o.

Együttműködését köszönöm. *A főszerkesztő*